

INTELLEKTUAL MULK SOHASIDAGI DAVLAT BOSHQARUVIGA DOIR ISLOHATLAR

Zokirov Zoirbek Tohirjon o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti magistri

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida intellektual mulk obyektlarini, xususan mualliflik va turdosh huquqlarni bojxona orqali himoya qilish tizimining amaldagi holati tahlil qilinadi. Davlat bojxona qo'mitasi tomonidan yuritilayotgan "Intellektual mulk obyektlari bojxona reyestri"da asosan tovar belgilari kiritilgani, mualliflik va turdosh huquqlar obyektlarining esa amalda reyestrda chetda qolayotgani muammo sifatida ko'rsatib o'tiladi. Maqolada Jahon savdo tashkilotining TRIPS Bitimi talablari asosida bojxona organlarining intellektual mulkni himoya qilishdagi vakolatlari yoritilib, MDH davlatlari, Yevropa Ittifoqi, AQSH, Xitoy va YEOII mamlakatlari tajribasi bilan qiyosiy tahlil o'tkaziladi. Tadqiqot natijasida O'zbekiston qonunchiligini xalqaro standartlarga moslashtirish, bojxona reyestriga mualliflik va turdosh huquqlar obyektlarini kiritish, raqamli muhitda huquqbuzarliklarga qarshi nazoratni kuchaytirish hamda intellektual mulkning ishonchli huquqiy himoyasini ta'minlash bo'yicha taklif va xulosalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: intellektual mulk, mualliflik huquqi, turdosh huquqlar, bojxona organlari, intellektual mulk obyektlari bojxona reyestri, TRIPS bitimi, kontrafakt mahsulotlar, bojxona nazorati, raqamli muhit, huquqbuzarliklar, xalqaro tajriba, ex officio tamoyili, parallel import, huquqiy himoya.

Davlat bojxona qo'mitasi tomonidan O'zbekiston Respublikasi hududi orqali olib o'tilayotgan mualliflik va turdosh huquqlarni "Intellektual mulk obyektlari bojxona reyestri"ga kiritish bo'yicha ishlar yetarli darajada tashkil etilmagan. Ma'lumot uchun: Mazkur reyestrda hozirda faqat tovar belgilari kiritilgan bo'lib, mualliflik huquqi va turdosh huquqlar obyektlari esa umuaman kiritilmagan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi noshirlik faoliyati sohasidagi vakolatli davlat organi hisoblanadi. Agentlik noshirlik faoliyatini amalga oshirish bilan bog'liq talablar va shartlar buzilganligi aniqlangan taqdirda, nashriyotning faoliyatini o'n ishkunidan oshmaydigan muddatga to'xtatib turishgava aniqlangan qoidabuzarliklar belgilangan muddatda bartaraf etilmagan taqdirda nashriyot faoliyatini tugatish to'g'risida belgilangan tartibda sudga da'vo arizasi berishga haqli. Biroq agentlik tomonidan mualliflik huquqini buzayotgan nashriyotlarga nisbatan bunday choralarni ko'rish bo'yicha ishlar sustligicha qolmoqda. Shu bilan birga mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni buzilish holatlarini raqamli

muhitda tobora ortib borayotganbo'lishiga qaramay "O'zkomnazorat" davlat inspeksiyasi tomonidan mualliflik va turdosh huquqarni buzgan veb-platformalarganisbatan ma'muriy bayonnoma rasmiylashtirish holatlari pastligichaqolmoqda. Ma'lumot uchun: "O'zkomnazorat" davlat inspeksiyasi tomonidan veb-platformalarda mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni buzgan veb-sayt egalari atigi 4 tama'muriy bayonnoma tuzilgan.

Xalqaro tajribada intellektual mulk himoyasida bojxona organlarining ro'li masalasiga e'tibor qaratsak, Jahon savdo tashkilotining (JST) Intellektual mulk huquqining savdo aspektlari bo'yicha bitim (TRIPS) normalari va tamoyillariga muvofiqligini tahlil qilish maqsadida Tariflar va savdo bo'yicha Bosh kelishuvning (GATT) 1994-yildagi Urugvay raundida qabul qilingan TRIPS talablari, Xalqaro tajriba va O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi asosida tahlil qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

TRIPS Bitimi Jahon savdo tashkilotini tashkil etuvchi hujjatlar to'plamining bir qismi bo'lgan xalqaro shartnoma hisoblanadi va intellektual mulkni tan olish, himoya qilish uchun minimal standartlarni belgilaydi, Bitim 73 moddadan iborat. Bitim xalqaro savdoning rivojlanishidagi to'siqlarni va ularni kamaytirishga intilish, samarali hamda yetarli darajada himoyani ta'minlash zarurligini hisobga olgan holda intellektual mulk huquqlari va chora-tadbirlarini ta'minlash maqsadida ishlab chiqilgan. TRIPS Bitimi Jahon savdo tashkilotining intellektual mulkka nisbatan yuqori samarali nizolarni hal qilish mexanizmlariga yo'l ochib beradi hamda intellektual mulk obyektlarini tovar belgilari mualliflik huquqi yo'nalishlarda himoya qiladi. Bitimning 4-bo'limi (Chegara choralari qo'yiladigan aniq talablar) 51-60 moddalari bojxona organlariga taaluqli hisoblanadi. Bitimning 51-moddasiga (Bojxona organlari tomonidan tovarlarning muomilaga chiqarilishini to'xtatib turish) asosan huquq egasining tovar belgilariga huquq buzilishi holatlari mavjudligi yuzasidan asoslari mavjud bo'lganda sud organlari yoki boshqa organlar bojxona organlari tomonidan ushbu tovarlarni to'xtatishni so'rab ariza berishi mumkinligi belgilangan. Bitimning 55-moddasiga asosan bojxona organlari tomonidan intellektual mulk obyektlarini o'z ichiga olgan tovarlarni chiqarib yuborishni to'xtatib turishni o'n ish kunidan ko'p bo'lmagan muddatga amalga oshirilishini va bu sud organlari tomonidan ishini ko'rilishi hamda boshqa choralar kurilganda qo'shimcha tarzda yana o'n ish kunigacha uzaytirishlari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, TRIPS Bitimning 58-moddasida ("ex-officio" harakati) a'zo davlatlarning vakolatli organida intellektual mulk huquqini buzilish holatlari bo'yicha yetarli asoslar mavjud bo'lsa, o'z tashabbusi bilan bunday tovarlarga nisbatan chora ko'rish vakolatiga egaligi belgilangan. Bunda, importyor va huquq egasi darhol tovarni erkin muomilaga chiqarish to'xtatilganligi yuzasidan xabardor qilinadi.

Agar importyor tomonidan tovarni erkin muomilaga chiqarish to'xtatib turilishiga e'troz bildirilsa, bunday to'xtatish Bitimning 55-moddasida ko'rsatilgandek, mutatis mutandis shartlari asosida to'xtatiladi. Bitimning 59-moddasiga (Sud tomonidan himoya qilish vositalari) asosan intellektual mulk obyektlariga (kontrafakt tovarlariga nisbatan) bo'lgan huquqlar sud organlari tomonidan himoya qilish maqsadida ko'rib chiqilishi ko'rsatib o'tilgan. Ushbu masala bo'yicha xalqaro amaliyotga e'tibor qaratsak, MDH davlatlari (Ozarbayjon, Rossiya, Tojikiston, Qirg'iziston, Ukraina), AQSH hamda Xitoy bojxona xizmatlari intellektual mulk huquqlarining buzilishida kontrafakt mahsulotlariga nisbatan choralar ko'radi. Qozog'iston Moliya vazirligi huzuridagi Bojxona xizmati tomonidan Milliy (870 ta tovar belgisi kiritilgan) va YEOIning intellektual mulk obyektlari bojxona reestrlari yuritiladi. Reestrda kiritish bepul tarzda amalga oshiriladi. Reestrda kiritish uchun arizada huquq egalari tomonidan deklarantga yoki importyor/eksportyorga yetkazilishi mumkin bo'lgan zararni qoplash uchun 1000 BHM (3063000 tenge yoki 6360 AQSH dol.) miqdorida sug'urta summasi mavjud bo'lishi lozim hamda reestrda kiritish uchun arizada himoyaga olingan intellektual mulk obyektining TIFTN kodlari ko'rsatilishi belgilangan. Mazkur yo'nalishda nazorat xavfni boshqarish tizimi orqali amalga oshiriladi. Ma'lumot uchun, Qozog'iston Respublikasining Jinoyat kodeksida intellektual mulk obyektiga bo'lgan huquqlarni buzilishiga oid 3 ta modda (198, 199, 22-moddalar) mavjud, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida mazkur yo'nalishda tegishli moddalar mavjud emas. Qirg'iziston Moliya vazirligi huzuridagi Bojxona xizmati tomonidan Milliy (405 ta tovar belgisi kiritilgan) va YEOIning intellektual mulk obyektlari bojxona reestrlari yuritiladi, reestrda tovar belgilari 2 yil muddatga kiritiladi, bunga 1330 som (16 AQSH dol.) yig'im hamda muddatini uzaytirish uchun 2500 som (31 AQSH dol.) yig'im undiriladi. Reestrda kiritish uchun arizada huquq egalari tomonidan deklarantga yoki importyor/eksportyorga yetkazilishi mumkin bo'lgan zararni qoplash uchun 10000 AQSH doll. ekvivalenti miqdorida sug'urta summasi mavjud bo'lishi lozim. Bojxona xizmati tomonidan faqatgina tovar belgilariga bo'lgan huquqlarni himoya qilish bo'yicha faoliyat olib boriladi. Turkmaniston Respublikasi Bojxona xizmati tomonidan intellektual mulk obyektlari yo'nalishida mualliflik huquqi, turdosh huquq, tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilariga nisbatan huquqlar himoya qilinadi. Intellektual mulk obyektlari bojxona reestri yuritiladi hamda reestrda kiritish muddati 5 yil, buning uchun yig'im undirilmaydi.

Mazkur yo'nalishda bojxona nazoratini ta'minlashda xavfni boshqarish tizimi qo'llaniladi. Tojikiston Respublikasi Bojxona xizmati tomonidan intellektual mulk obyektlari bojxona reestri yuritiladi hamda reestrda kiritish muddati 1 yildan

5 yilgachabo'lib, reestrğa kiritish uchun yig'im undirilmaydi. Reestrğa kiritish uchun arizada huquq egalari tomonidan deklarantga yoki importyor/eksportyorga yetkazilishi mumkin bo'lgan zararni qoplash uchun 40000 AQSH doll. ekvivalenti miqdorida sug'urta summasi mavjud bo'lishi lozim. Reestrğa kiritish uchun ariza bir oy davomida ko'rib chiqiladi.

Xitoy Xalq Respublikasidaxalqaro xuquqlarning tugashi tamoyiliga amal qilinib, ungako'ra, huquq egasi mahsulotini har qanday mamlakatda realizatsiya qilganidan so'ng, mahsulotga nisbatan bo'lgan egalik huquqi tugaydi va mahsulotning yangi egasi uni fuqarolik muomalasiga, davlat chegaralari orqali olib o'tishga va boshqa harakatlarni amalga oshirishga haqli hisoblanadi. Yevropa Ittifoqi davlatlarida "parallel import"ga intellektual mulk egasining huquqlari buzilishi deb qaraladi va bu operatsiyani amalga oshirish ta'qiqlanadi. Yevroosiyo Iqtisodiy Ittifoqidavlatlarida esa "parallel import" dolzarb masala bo'lib, Rossiya Federatsiyada uni qonuniylashtirish masalasi o'rganib chiqilmoqda va a'zo davlatlarda "Yagona bojxona reestri" yuritiladi va har bir a'zo davlatda alohida milliy bojxona reestrlari ham mavjud. YE OI Bojxona kodeksining 385-moddasiga muvofiq har bir reestrğa kiritilishi bo'yicha berilgan arizada keltirilgan intellektual mulk obyekti uchun mazkur obyektning himoya qilish jarayonida importyorga (eksportyorga) yetkazilgan zararni qoplash uchun amaldagi kurs bo'yicha 10 ming yevro ekvivalentidagi to'lov ta'minotini taqdim etishi belgilangan. Shuningdek, Rossiya Federatsiyasi Bojxona kodeksining 395-moddasining 2-bandiga asosan har bir reestrğa kiritilishi bo'yicha berilgan arizada keltirilgan intellektual mulk obyekti uchun mazkur obyektning himoya qilish jarayonida importyorga (eksportyorga) yetkazilgan zararni qoplash uchun amaldagi kurs bo'yicha 500 ming rublekvivalentidagi to'lov ta'minotini yoki sug'urta summasini taqdim etishi belgilangan. Qonunchiligimizda Bojxona organlari tomonidan intellektual mulk huquqini himoya qilishning huquqiy asoslari Bojxona kodeksining 56-bobi va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 26-apreldagi PQ-221-son qarori talablari asosida belgilangan bo'lib, himoyani asosini "Intellektual mulk obyektlari bojxona reestri" tashkil etadi. Reestr intellektual mulk obyektlarini himoya qilish uchun asosiy ma'lumotlar bazasi sifatida bojxona organlari tomonidan bojxona rasmiylashtiruv va nazorati jarayonida foydalaniladi. Tovar belgilarni xalqaro ro'yxatdan o'tkazish to'g'risidagi Madrid shartnomasi va Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining Qonuniga asosan ro'yxatdan o'tgan tovar belgilari himoyaga olingan hisoblanadi. Natijada xalqaro va milliy ro'yxatdan o'tgan huquqiy himoyaga ega bo'lgan intellektual mulk obyektlari, bojxona reestriga kiritilmagan bo'lsa, bojxona organi tomonidan himoya qilinmaydi. Bojxona

kodeksiga asosan bojxona organlari tomonidan ko‘riladigan choralar huquq egasining o‘ziga tegishli bo‘lgan huquqlarini himoya qilishida sud organlariga murojaat qilishi uchun amalga oshiriladi. Bojxona organlari tomonidan to‘xtatib turish muddati mobaynida huquq egasi tomonidan sud organlariga murojaat qilinganligi haqida bojxona organlariga sud ajrimi taqdim etilmasa bunday tovar belgilangan tartibda chiqarib yuboriladi. Bugungi kunga qadar Intellektual mulk obyekti bojxona reestriga 470ta intellektual mulk obyektlari kiritilgan bo‘lib, ularning barchasini tovar belgilari tashkil etadi. Shundan 274 tasi chiqarib yuborilgan, amalda 196 ta .

Mamlakatda iqtisodiyot tarmoqlariga innovatsiyalarni joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish, uning raqobatbardoshligini ta‘minlash, faol tadbirkorlik va innovatsion faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan sharoitlarni yaratish, intellektual mulkning ishonchli huquqiy himoyasini ta‘minlash borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO). Mualliflik huquqi va unga aloqador huquqlar. Jeneva: WIPO, 2022.: <https://www.wipo.int/copyright>
2. Goldshteyn, Pol. Xalqaro mualliflik huquqi: printsiplar, qonun va amaliyot. Oksford universiteti nashriyoti, 2010.
3. Jerve, Daniel. TRIPS bitimi: yaratilish tarixi va tahlil. Sweet & Maxwell, 2012.
4. <https://euipo.europa.eu>
5. <https://www.wipo.int/copyright>
6. <https://lex.uz/ru/docs/-1022944>